

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.253 (477)

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОВЕРНЕННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ

Лукашевич В.Г., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Статтю присвячено політичним, соціальним, економічним і правовим проблемам відміни та доцільності повернення смертної кари в сучасному суспільстві та правовій державі. Розглянуто полярні аргументи протидіючих сторін. Проаналізовано історію та сучасний стан проблеми в Україні. Спираючись на певний світовий досвід, намічено деякі шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: смертна кара, страта, довічне позбавлення волі, соціальна справедливість, Рада Європи, природне право на життя, Конституція України.

Лукашевич В.Г. СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВОЗВРАТА СМЕРТНОЙ КАЗНИ / Институт права имени Владимира Сташиса Классического частного университета, Украина

Статья посвящена политическим, социальным, экономическим и правовым проблемам отмены и целесообразности возврата смертной казни. Рассмотрены полярные аргументы противостоящих сторон. Проанализирована история и современное состояние проблемы в Украине. С учетом определенного мирового опыта, намечены некоторые пути разрешения проблемы.

Ключевые слова: смертная казнь, казнь, пожизненное лишение свободы, социальная справедливость, Совет Европы, природное право на жизнь, Конституция Украины.

Lukashovich V.G. MODERN VIEWS ON THE IMPORTANCE OF RETURN OF THE DEATH PENALTY / Law Institute, named after Vladimir Stashis of Classic private university, Ukraine

The article is devoted to political, social, economic and legal problems of lifting and feasibility of the return of the death penalty. We consider the polar arguments of the opposing sides. Analyzed the history and current status of the problem in Ukraine. Given some international experience, outlined some ways to solve the problem.

Key words: death penalty, penalty (execution), lifelong imprisonment, social justice, the Council of Europe, a natural right to life, the Constitution of Ukraine.

Свого часу на сторінках періодичних видань ми вже торкалися в постановочному плані проблеми смертної кари в контексті поновлення соціальної справедливості, аналізуючи її міжнародний, історико-правовий та соціально-економічний боки [1]. Проте, з плином часу, деякі дискусійні моменти проблеми втратили свою гостроту й болючість, а тенденції сучасного нормотворення спонукають нас ще раз проаналізувати здавалось би загально відомі факти під дещо іншим кутом зору, більш детально висвітлити витоки виникнення цієї проблеми та розставити відповідні соціально-правові акценти.

Почнемо з історії. За даними «Міжнародної амністії», до 1995 року в Україні був один з найвищих у світі показників за кількістю страт. Так, у 1994 році було винесено 143 смертні вироки і 60 осіб страчено. За перші шість місяців 1995 року ще 74 людини було засуджено до страти. Тому цілком логічно, що, вступаючи в Раду Європи в листопаді 1995 року, Україна взяла на себе зобов'язання запровадити негайний мораторій на всі страти і цілком відмінити їх протягом трьох років. Із березня 1997 року в країні, де-факто, діяв мораторій на застосування страти.

У лютому 2000 року Україна ратифікувала Протокол № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року (далі – Конвенція 1950 року), де відмічалось, що страта повинна бути скасована. На той час у світі налічувалося 129 країн (серед них і Україна), які

скасували страту в законі або на практиці, і всього 68 країн, які застосовували цей вид покарання.

У травні 2002 року Україна долучилася до Протоколу № 13 Європейської Конвенції з прав людини, що передбачає цілковите скасування страти за будь-яких обставин – у мирний і військовий час. Як відомо, протокол Європейської конвенції про права людини, що передбачає цілковите скасування страти, набув чинності 01 липня 2003 року.

У його розвиток, наприкінці минулого року, ООН ухвалила безпрецедентну резолюцію, що закликає нації ввести мораторій на страту. Цю пропозицію підтримали 99 держав, «проти» проголосували 52 держави (у тому числі Китай, Ірак, Іран і США, які очолюють «чорний» список світових лідерів за стратами засуджених), 33 країни утрималися (серед них – Білорусь, єдина з європейських країн, що практикує вищу міру покарання).

Побіжно, слід зазначити, ця резолюція Генеральної асамблеї ООН не має обов'язкової юридичної сили, проте є певним політичним сигналом для лідерів держав світу. Подібний документ прийнятий вперше в історії об'єднаних націй і, на думку більшості учасників, продемонстрував перемогу гуманістичних переконань.

Повертаючись до проблем України слід визнати, що головну роль у скасуванні смертної кари в державі відіграв Конституційний Суд України, який після тривалих дискусій ухвалив рішення щодо неконституційності ст.24 Кримінального кодексу України (далі – КК України) 1960 року, що передбачала смертну кару як вид покарання. Визнавши неконституційною існування смертної кари, як виду покарання, в КК України, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 29 грудня 1999 року вказав серед іншого, що смертна кара, як вид покарання, суперечить також ст. 28 Конституції України, відповідно до якої ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Названа стаття відтворює положення ст.3 Конвенції 1950 року.

У квітні 2001 року український парламент прийняв новий КК України, який замінив смертну кару на довічне позбавлення волі. А в березні 2007 року Президент України підписав Закон України «Про приєднання до Другого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари».

Однак, на думку багатьох правників та пересічних громадян, заміна смертної кари довічним позбавленням волі була передчасною і не відповідала тій криміногенній ситуації, яка склалася в державі, а замінивши покарання смертю довічним ув'язненням, влада свідомо дала надію на волю терористам, серійним вбивцям, гвалтівникам тощо. Про це свідчить зміст Кримінально-виконавчого кодексу України, прийнятого 11 липня 2003 року, у спеціальному розділі якого йдеться про те, що засуджений до довічного позбавлення волі має можливість після фактичного відбуття не менше 20 років покарання подати до Президента України клопотання про помилування. У разі помилування визначене засудженому покарання замінюється позбавленням волі на певний строк, але не менше двадцяти п'яти років. Тобто перед такими небезпечними злочинцями відкривається перспектива звільнення від відбування покарання.

Відомо, що за українським законодавством засуджених до довічного ув'язнення тримають у виправних колоніях максимального рівня безпеки, причому окремо від інших категорій засуджених. Зрозуміло, що забезпечення такого порядку для зазначеного контингенту потребує від держави створення нових колоній або перепрофілювання діючих. За інформацією заступника голови Державного департаменту України з питань виконання покарань Анатолія Висичанського зараз в Україні 1493 засуджених до довічного ув'язнення, з них 15 жінок. На утримання одного такого засудженого щороку держава витрачає 13158 грн. 20 коп., або 1096 грн. 50 коп. на місяць, або 36 грн. 55 коп. на день. Тож за цими підрахунками потреби засуджених обходяться пересічним працюючим громадянам – платникам податків – щорічно майже в 14 тис. грн.

Виникає парадоксальна ситуація – у той час, коли зусилля працюючих законослухняних громадян спрямовуються на створення для злочинців найбільш комфортних умов у місцях відбування покарання, жорстокі злочини: вбивства, звалтування, насильство тощо продовжуються. Основною причиною цього, на думку кримінологів, є не те, що злочинців не лякає довічне ув'язнення, а їхня впевненість у безкарності. Тобто фактично українське

суспільство стикається з такою ситуацією, коли ті, хто страждав від злочинів (рідні, близькі загиблих) за свій рахунок утримують злочинців, сплачуючи податки.

Безсумнівно, що смертна кара не є стовідсотковою гарантією запобігання тяжким умисним злочинам. Багато хто вважає негуманним позбавлення життя людини. Але поміркована частина науковців переконана, що держава таким чином здійснює правосуддя, на відміну від злочинців, які позбавляють людину невід'ємного права на життя заради своїх цілей. Принципи законності, демократизму, рівності громадян перед законом, які переплітаються з невідворотною відповідальністю тих, хто зазіхнув на їхнє життя, фактично спотворені. Історія підказує, що суспільство ніколи не визнає абстрактного гуманізму. Тож не дивно, що останнім часом, як реакція, як виклик на численні людські жертви під час терористичних актів, вбивства з особливою жорстокістю, безкарність та зухвалість злочинців – дедалі частіше лунають голоси стосовно перегляду міри кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини. Оскільки, скасувавши смертну кару, держава не стабілізувала економіку, не прискорила моральний прогрес, не позбулася злочинності.

Статистика свідчить, що за роки незалежності в Україні вчинено майже 9,5 млн. злочинів. І нинішній стан криміногенної ситуації загрожує національній безпеці України. У світовій класифікації щодо кількості злочинів на 100 тис. осіб Україна посіла торік 11-е місце.

За матеріалами Українських новин, кількість українців, які підтримують смертну кару, зростає: якщо у 2007 році за смертну кару виступали 58,7 %, у 2008 році – 60 %, то в 2009 році – майже 80 %.

Опитування, проведене на початку 2010 року Міжнародною громадською організацією «Спільнота Святого Єгидія», яку важко віднести до прихильників відновлення смертної кари, свідчать, що смертну кару підтримують від 60 до 80 % українців [2].

Тож на сьогодні, на нашу думку, є вагомими аргументи та існують соціальні, економічні й моральні передумови для того, аби порушувати питання про відновлення в кримінальному законодавстві смертної кари.

Нещодавно про відновлення цього виду покарання з метою посилення відповідальності за особливо тяжкі злочини (умисні убивства, вчинені при обтяжуючих обставинах) заявили деякі народні депутати (О. Голуб, І. Калетник, І. Алексеев і П. Симоненко), підготувавши відповідний законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо видів покарань» (№ 4432, зареєстрований у Верховній Раді України 30 квітня 2009 року).

На нашу думку, цей дуже цікавий та достатньо юридично опрацьований документ слушно пропонував включити в систему покарань, встановлених КК України, ст. 64¹ «Смертна кара» і віднести смертну кару до переліку видів покарання, які можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними в скоєнні ряду злочинів. Документ передбачав встановлення можливості застосування смертної кари, як виняткової міри покарання, за такі тяжкі й особливо тяжкі злочини: умисне вбивство (ч.2 ст.115 КК України), розбій (ч.4 ст.187 КК України), бандитизм (ст.257 КК України), терористичний акт (ч.3 ст.258 КК України), отримання хабара (ч.3 ст.368 КК України), торгівля людьми (ч.3 ст.149 КК України), контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (ч.3 ст.305 КК України).

Враховуючи винятковий характер смертної кари як міри покарання, у законопроекті було запропоновано встановити, що справи про умисні вбивства, вчинені при чітко визначених у КК України обтяжуючих обставинах і за які може бути призначена зазначена міра покарання, розглядаються судом за участю присяжних. Законопроект також певним чином обмежував це покарання: цей захід не може застосовуватися до тих, кому не виповнилося 18 років, до тих, хто старше 65 років, або до вагітних жінок. А з метою недопущення судових помилок запропоновано протягом шести місяців вирок не виконувати, і таким чином давати можливість ще раз провести перевірку всіх обставин справи. При істотному зменшенні таких злочинів ця міра покарання може бути переглянута.

Ще у 2008 році на шпальтах засобів масової інформації перший заступник Генерального Прокурора України Сергій Винокуров виступав за повернення смертної кари за скоєння особливо тяжких злочинів. На його думку, українське суспільство на даному етапі розвитку ще

не готове до повної відмови від такого покарання. Однак Верховна Рада України, не прислухаючись до думок високопосадовців і певної частини науковців, у березні того ж 2008 року відмовилася відновити смертну кару за особливо тяжкі злочини.

Нещодавно, у листопаді 2009 року, з подібною заявою виступив і Міністр внутрішніх справ України Юрій Луценко. Аргументуючи відновлення смертної кари у вигляді розстрілу за особливо тяжкі злочини проти особи, але з відстрочкою виконання в 10 років. Він наголошував, що його пропозиція є відповіддю на настійні вимоги багатьох громадян України, занепокоєних тим, що в країні вчинюється велика кількість дуже тяжких злочинів. За даними Міністерства внутрішніх справ, від трьох до п'яти тисяч на рік. Причому, нерідко вони вчинюються злочинними угрупованнями, супроводжуються звалтуваннями, розбійними нападами, грабіжництвом, іншими тяжкими злочинами, так, за 1991-2006 роки було зареєстровано більше 70 тис. умисних убивств і замахів на вбивство. Особливу тривогу викликають дії маніяків, які тривалий час тероризують населення і вбивають десятки людей. Збереження життя таким вирокам не має нічого спільного з принципом гуманності.

У січні 2010 року, на президентських перегонах, Олег Тягнибок висловився за відновлення смертної кари. На його думку, смертна кара має бути за найтяжчі злочини – проти нації, держави та особи, і буде ефективним методом боротьби з корупцією. Але спочатку слід провести судову реформу, щоб унеможливити судові помилки. І самі злочини, за які передбачена смертна кара, мають бути визначені на всеукраїнському референдумі.

Розглянувши наприкінці 2009 року питання про стан злочинності в державі та координацію діяльності органів виконавчої влади в протидії злочинним проявам та корупції, Рада національної безпеки і оборони України відзначила, що злочинність, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній безпеці України. Вона стала одним із негативних чинників, який серйозно впливає на ефективність діяльності органів державної влади, підриває стабільність і систему правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян. Злочинність формує систему протиправних переваг у доступі до влади, матеріальних ресурсів і благ, унеможливаючи вільну ринкову конкуренцію, порушуючи принципи демократії та соціальної справедливості. Масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до неспинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави.

Вкрай загрозливим є високий рівень насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, зокрема таких особливо небезпечних, як убивство на замовлення, викрадення людей, бандитизм, розбій та грабїж. За підсумками 8 місяців 2009 року, уперше, починаючи з 2004 року, офіційною статистикою зафіксовано збільшення загальної кількості зареєстрованих злочинів (на 2,9%), перш за все особливо тяжких та тяжких. Великою мірою це є наслідком незавершеності реформ у сфері забезпечення конституційних прав і свобод громадян, відсутності стратегічної антикримінальної політики в державі та необхідної спільної політичної волі до ефективної протидії тотальній криміналізації суспільства і держави. Як наслідок, на фоні зростання числа зареєстрованих тяжких та особливо тяжких злочинів останнім часом відзначається тенденція до зменшення кількості розслідуваних злочинів цієї категорії. Залишаються не розслідуваними понад 2 млн. злочинів минулих років, у тому числі надзвичайно резонансні. Стрімко зростає кількість крадіжок, грабежів, розбійних нападів, фактів бандитизму тощо.

Ці невтішні висновки та відповідні рішення Ради національної безпеки і оборони України були введені в дію Указом Президента України № 870/2009 від 27 жовтня 2009 року [3].

Хоча Верховна Рада України 16 лютого 2010 року на своєму засіданні відмовилася визначити смертну кару видом покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини. За ухвалення законопроекту № 4432 проголосували 32 депутати при мінімально необхідних 226. Коментарі, ми вважаємо, тут непотрібні.

Хоча на користь застосування смертної кари висловлюються не лише в Україні. Президент Польщі Лех Качинський ще два роки тому вважав за потрібне розпочати загальнонаціональну

дискусію про відновлення в країні смертної кари. Мовляв, відмовляючись від смертних вироків, держава тим самим стає на бік злочинця, а не жертви.

А, наприклад, у Киргизстані хочуть запровадити публічну смертну кару. Зокрема, керівники силових структур запропонували відновити смертну кару як найвищу міру покарання, що повинно посприяти зниженню рівня злочинності. Під час наради Ради безпеки голова Державного комітету національної безпеки Мурат Суталінов заявив, що Киргизстану не слід «озиратися на Захід та ОБСЄ і доцільно ввести виняткову міру покарання за деякі види злочинів». За його словами, у деяких випадках страти краще здійснювати публічно, що допоможе знизити рівень злочинності (за матеріалами Інтернет-видання – корреспондент.net).

А наприкінці минулого року парламент Ямайки проголосував за введення страти: у країні зберігається один із найвищих у світі показників убивств.

Президент Російської Федерації Дмитро Медведєв після подвійних терактів у московському метрополітені, що відбулися 29 березня 2010 року, де загинули 39 осіб, а більше 70 осіб зазнали поранень, провів наступного дня нараду з питань вдосконалення судової системи, у ході якого заявив про можливість посилення законодавства в статтях Кримінального кодексу Російської Федерації, пов'язаних із тероризмом. Відповідно, комітет Ради Федерації з правових і судових питань має намір, у найближчий час, розробити поправки до чинного кримінального законодавства, передбачивши страту (смертну кару) за організацію і проведення терактів, що призвели до масової загибелі людей (за матеріалами «Ітар-Тарс», «Ріа-Новини», «Newsru.com», «Інтерфакс-Україна»).

Цей побіжний аналіз свідчить, що ставлення до смертної кари не є одностайним у багатьох суспільствах – там, де вона практикується, поширюється рух за її скасування; у країнах, де вона скасована, існує певна кількість прихильників її відновлення.

Слід підкреслити, що всюди, де скасовували смертну кару, виходили із доволі абстрактних, так званих гуманістичних принципів, і досить довільного тлумачення природного права, на які, як аргументи, й досі посилаються прихильники скасування – здебільшого не професійні юристи та науковці, а соціологи, політологи, публіцисти. При цьому дуже часто вони посилаються на недосконалість правоохоронної та судової системи, судові помилки та корумпованість суддів.

Разом із тим, у жодній країні Європи (у тому числі й Україні), де було скасовано смертну кару, з цього приводу не було проведено референдуму, а, навпаки, в усіх цих країнах на момент скасування згідно з опитуваннями більшість населення підтримувала збереження такого виду покарання. Тобто, рішення приймалися на угоду певних правлячих кіл і політичних еліт відповідної держави, а не внаслідок народного волевиявлення – суспільних очікувань, прагнень та побажань.

На нашу думку, для прийняття виваженого рішення слід послідовно виконати низку умов, а саме:

1. Провести неупереджене комплексне наукове дослідження, під час якого проаналізувати та узагальнити політичні, соціальні, економічні та правові чинники, що впливають на сучасний стан суспільства й формування правової держави. Дослідити суспільні очікування, прагнення, побажання та тенденції зміни громадської думки. Обов'язково зробити прогноз політичних, соціальних, економічних і правових (а, можливо, й соціально-психологічних, й моральних) наслідків поновлення смертної кари.
2. Його обґрунтовані результати та висновки, з метою відповідного орієнтування населення та формування громадської думки, широко висвітлити в засобах масової інформації, надаючи слово, у порядку дискусії, як відомим науковцям, незалежним експертам і політикам, так і окремим громадянам.
3. Провести Всеукраїнський референдум виключно з цього питання й, нарешті, «почути голос» пересічного українця.
4. Розробити та запровадити в новому Кримінально-процесуальному кодексі України спеціальну процедуру досудового слідства та судового розгляду справ, за якими може бути призначена смертна кара, у якій максимально унеможливити виникнення судових помилок і передбачити реальні можливості оскарження вироку та перегляду справи.

5. Прийняти спеціальний Закон України «Про смертну кару», у якому конкретизувати певні спеціальні умови застосування, чітко визначити перелік обтяжуючих обставин та обмежень покарання щодо певних категорій осіб, визначити терміни його дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукашевич В.Г. Смертна кара в аспекті поновлення соціальної справедливості (міжнародний, історико-правовий та соціально-економічний екскурс) / В.Г. Лукашевич // Піднесення до права. Реформування кримінального та кримінально-виконавчого законодавства – головний чинник корегування політики України у сфері виконання кримінальних покарань: Зб. доповідей та тез. науково-практичної конференції 21-22 грудня 2006 року; Ред. кол. В.Г. Лукашевич та ін. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2006. – С. 26-33.
2. Смертну кару підтримують від 60 до 80 % українців [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kolomyya.org/se/sites/pb/?nid=24578&page=1>. – Назва з екрана.
3. Рішення РНБО України щодо стану злочинності у державі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://prru.gov.ua/news/737>. – Назва з екрана.

УДК 343.222.7 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАТОРА ЧИ КЕРІВНИКА ГРУПИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.181 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Алфьоров С.М., к.ю.н., доцент, Заслужений юрист України

Запорізький юридичний інститут

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджується теоретико-правовий аспект особливостей відповідальності організатора чи керівника групи як суб'єкта злочину, передбаченого ст.181 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: організатор групи, керівник групи, суб'єкт злочину.

Алфёров С.Н. ОСОБЕННОСТИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ОРГАНИЗАТОРА ИЛИ РУКОВОДИТЕЛЯ ГРУППЫ КАК СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТ.181 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ) / Запорожский юридический институт Днепропетровского государственного университета внутренних дел, Украина

В статье исследуется теоретико-правовой аспект особенностей ответственности организатора или руководителя группы как субъекта преступления, предусмотренного ст.181 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: организатор группы, руководитель группы, субъект преступления.

Alferov S.N. FEATURE OF RESPONSIBILITY OF ORGANIZER OR LEADER OF GROUP AS SUBJECT OF CRIME, FORESEEN AN ITEM 181 CRIMINAL THE CODE OF UKRAINE (THEORETICAL-LEGAL ASPECT) / Zaporizhzhya legal institute of Dnipropetrovs'k state university of internal affairs, Ukraine

In the article the theoretical-legal aspect of features of responsibility of organizer or leader of group is explored as a subject of crime, foreseen the item of the 181 Criminal code of Ukraine.

Key words: organizer of group, leader of group, subject of crime.

Суб'єкт злочину є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, тому доцільність його дослідження обумовлена необхідністю встановлення кола осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за вчинення того чи іншого злочину. Згідно з чинним Кримінальним кодексом (далі за текстом – КК) України, він характеризується трьома обов'язковими ознаками, що закріплені в ч.1 ст.18 КК України:

- 1) суб'єкт злочину повинен бути фізичною особою;